

ՀՐԱՋԵԱՅ ՍԱՐԻԲԵԿԵԱՆ

Բանասիրական գիտություն, թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ ԳԻ

ՖԵՈՂՈՐ ԴՈՍՏՈՒՄԱԿՈՒ ԱԶԴԵՑՈՒԹԵԱՆ ՈՐՈՇ ԴՐՍԵԻՈՐՈՒՄՆԵՐ ՅԱԿՈՒ ՕՇԱԿԱՆԻ ՎԱՂ ՇՐՋԱՆԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ՄԷՃ՝

Արեւմտահայ վիպագրութեան խոշորագոյն դէմքերից մէկը՝ Յակոբ Օշականը, ափսոսանքով էր նշում, որ հայ՝ յատկապէս արեւելահայ ամենատաղանդաւոր վիպասաններն անգամ անտեսել ու անտեսում էին վէպի զարգացման այն լայն ու խոստումնալից ճանապարհը, որը ոչ միայն Ռուսաստանը, այլեւ Եւրոպան նուաճած «վէպին կիսաստուածը»՝ Ֆ. Մ. Դոստոեւսկին էր ուղենշում: Պատճառները, որ ԺԹ. դարավերջի եւ Ի. դարասկզբի հայ արձակի վրայ Դոստոեւսկին այն էական հետքն ու վիթխարի ազդեցութիւնը չունեցաւ, չվերափոխեց այնպէս, ինչպէս Ի. դարի համաշխարհային միտքն ու գրականութիւնը, այն դէպքում, երբ, ինչպէս Օշականն է նկատում, «մայրենի լեզուի մը պէս կը ներկայանար արեւելահայերուն, ուր ռուսերէնը օրուան չէ, տուններուն լեզուն էր դարձեր»², առանձին եւ խորը ուսումնասիրութիւն են ենթադրում: Ի տարբերութիւն Դոստոեւսկու՝ Չեխովը, օրինակ, աւելի էական ու ծաւալուն հետք ու ազդեցութիւն թողեց հայ արձակի վրայ, քանի որ նորավէպի համեմատ՝ վէպը հայ գրականութեան աքիլէսեան գարշապարն է: Թէ ինչու՝ առանձին՝ խորքային քննութեան խնդիր է, այդուհանդերձ՝ նոյնիսկ մեր խոշոր վիպագիրները զերծ մնացին Դոստոեւսկու ազդեցութիւնից:

«Եւ սակայն ուրիշ բան չըրաւ Բաֆֆին յաջորդ արեւելահայ վիպողներու սերունդը, — գրում է Օշականը, — գլուխն ունենալով Շիրվանզատէն: Դրէք այս մարդոց փառասիրութեան ծիրին կիսաստուածը վէպին (Տոսթոեւսկին), «Քառսը», փոխանակ ըլլալու սանկ ու նանկ վէպ մը, պիտի դառնար ութսունական թուականներէն անգին վկայութիւն: Այս նկատողութիւնները աւելի են, քան պարզ ցաւի մը թելադրանքները: Ամեն

^{1*} Ստացուել է՝ 31.10.2022, գրախօսուել է՝ 10.12.2022: Էլ. հասցէ՝ hrachsar79@gmail.com:

² Յ. ՕՇԱԿԱՆ, Համապատկեր արեւմտահայ գրականութեան, հտ. 10, Անթիլիաս, 1982, էջ 9:

ժամանակ քով քովի չեն գար Մուրացան, Նար-Դոս, Շիրվանզատէ, Բաֆֆի — բոլորն ալ մեծատաղանդ մարդեր, որոնց պակասածն էր մտատիպարը: Որոնք սպասարկեցին տափակ հանգանակներու, լրագրութեան ու վարժապետական ցանկութիւններու: Հերոսական արեւելահայ վէպը, այսօր, հեռուէն ինչ տրտում, սահմանափակ ճիգ է, երբ բաղդատուի զինքը ծնողներուն վաւերական արժանիքներուն»³: Անգամ Դօստոեւսկուն բարձր գնահատած ու նրա գրականութեան անդիմադրելի ազդեցութեան հանդէպ լիովին բաց եւ նոյնիսկ այդ ազդեցութիւնն իրենց գրականութեան վրայ խոստովանած հայ հեղինակների, ինչպէս, օրինակ՝ Յակոբ Կարապենցի երկերում ազդեցութեան ընդամենն ինչ-որ նշոյլներ, հեռաւոր արձագանքներ կարելի է գտնել: Քիչ չեն նաեւ Դօստոեւսկու գրականութեամբ հիացած, բայց նրա ազդեցութիւնը չկրած կամ մասնակիօրէն կրած անուանի մեծութիւնները համաշխարհային գրականութեան մէջ՝ Ֆրանսուա Մօրիակ, Անդրէ Մալրօ, Անդրէ Ժիդ, Ժորժ Բեռնանոս, Ալպեր Քամիւ, Ժան-Պօլ Սարտր, Ֆրանց Վերֆէլ, Էդուարդօ Մալեա, Խուան Կառլոս Օնետտի, որոնց ամբողջ գրականութիւնը Դօստոեւսկուց վերցրած առանձին մի տեսլիկ կամ տեսլիկների վրայ է հիմնուած: Նոյնիսկ Օշականը, որ ցաւով էր քննադատում Դօստոեւսկու ազդեցութեան պարարտ հնարաւորութեան՝ հայ գրողների անտեսումը, իր քննադատական գործերում անընդհատ շեշտում էր այդ «շֆեղագոյն մարդու» (ընդգծում ենք՝ շեշտելու համար մարդկային մեծութիւնն իբրեւ հանճարեղութեան պայման) գրականութեան նշանակութիւնը եւ յատկապէս գիւղացու հոգու խորխորատները թափանցելու իմաստով ինքն իրեն նրա հետեւորդը համարում⁴, ինքն էլ խորութեամբ չընկալեց Դօստոեւսկուն, յատկապէս նրա քրիստոնէական աշխարհայեացքի փիլիսոփայական խորքերը, թէեւ բացառուած չէ, որ գիւղական միջավայրը, գեղարուեստական խնդրադրումներն ու ժողովրդական կերպարները թոյլ չտուեցին նրան արտայայտել այդ խորքը. չէ՞ որ Դօստոեւսկու խոշոր կերպարները, որ ոգու իսկական ազնուականներ են, պետերբուրգեան միջավայրում են երեւում արդէն: Օշականը, որ, Դօստոեւսկու երկերում բարձր էր գնահատում յատկապէս ժողովրդական իրականութեան խորքերը թափանցելու եւ այդ խորքերից «անտիպ զգացումներու» գոհարներ վեր բերելու,

³ Անդ, էջ 10—11:

⁴ Անդ, էջ 28:

«իսկութիւններ» եւ «հոգեկան դրութիւններ» կենսաւորելու զօրութիւնը⁵, իր լաւագոյն վէպերից մէկում՝ «Ծակ-Պտուկ»-ում հէնց ինչ-որ չափով մօտեցաւ Դօստոեւսկուն։ «Իրենց կիրքերուն մեծ թիապարտներից» մէկը՝ այսպէս էր Օշականն անուանում Դօստոեւսկուն, իսկ իր գեղարուեստական իրականութեան «պայմաններից» մէկը «կիրքին ու գեղեցկութեան եղբայրութիւնը»⁶ համարում։

Թէ՛ Դօստոեւսկու, թէ՛ Օշականի հերոսները կրքով տոգորուած մարդիկ են։ Կիրքն Օշականի վէպի հերոսների գործողութեան հիմնական խթանիչ ուժն է։ Իսկապէս «Ծակ-Պտուկ»-ում վիպագրին յաջողում է պեղել մարդկային հոգու անդունդներն ու նկարագրել դրանցում հոսող կրքերի գետերը, բայց մի էական, խորքային տարբերութիւն կայ նրա եւ Դօստոեւսկու հերոսներին տանջող կրքերի միջեւ։ Օշականի հերոսների կրքերը խիստ անձնային են, «չափազանց մարդկային», մինչդեռ Դօստոեւսկու հերոսների կրքերն ու տառապանքը վեր են անձնայինից. նրա լաւագոյն հերոսներին գաղափարներն են դարձնում կրքոտ, նրանք տառապում են աշխարհի անկատարութիւնից, եւ նրանց կրքերը ոչ թէ զգայական են, այլ ոգեղէն։ «Դօստոեւսկին չի հիպերբօլացնում իր հերոսների կրքերն ու տառապանքները, փորձում է դրանք պատկերել հնարաւորինս մօտ այն իրականութեանը, որ մարդկային պատկերացումներում ընկալում է սովորական «նորմալ», մինչդեռ իրականում «Ֆանտաստիկ» է ու հիպերբօլացուած։ Դօստոեւսկին այդ հնարքը «պարտասում» բառով է բնորոշում՝ մատնանշելով յուսահատութեան, խելագարութեան ու ինքնասպանութեան աստիճանի հասած մարդկային վիճակի «սահմանային» բնոյթը։ Այդ հնարքի հիմնական գործառնոյթը, «ներքին մարդու» մօտ «խորքային» էութեան, զգացական ներուժի, «բացարձակ ոգեղէնութեան» բացայայտումն է։ Գրականագիտութեան մէջ Դօստոեւսկու հերոսների կրքերի եւ տառապանքների չափազանցման (հիպերբօլացման) հանդէպ ընդգծուած հետաքրքրութիւն առաջացաւ Զ. Ֆրոյդի եւ նրա հետեւորդների ուսմունքի կապակցութեամբ։ Արեւմտեան գրականագիտութիւնը Դօստոեւսկու քերթողականության այդ առանձնայատկութիւնը շեշտադրեց որպէս նրա գեղարուեստական գլխաւոր նուաճումներից մէկը, կրքերի ու տառապանքների հիպերբօլացումը կապելով ենթա-

⁵ Անդ, էջ 29։

⁶ Անդ։

գիտակցականի ուսումնասիրություն հետ: Կրքերի եւ տառապանքների հիպերբոլացումը ներկայանում էր հերոսների անտրամաբանական արարքների, դաժանութեան մերթ որպէս պատճառ, մերթ որպէս հետեւանք»⁷: Իր «Վկայութիւններ»-ում բազմիցս Ֆրոյդին ու նրա ուսմունքը յիշատակող Օշականի վրայ Դոստոեւսկին, անշուշտ, հէնց հոգեվերլուծութեամբ միջնորդուած ազդեցութիւն է թողել, եւ ուղղակի կապ գոյութիւն ունի նրա վէպի մենախօսական բնոյթի եւ իր հերոսների արարքների ու ներաշխարհի մանրակրկիտ հոգեքննութեան միջեւ: Ֆրոյդն ինքն զգալիօրէն հեռացել է իր աշխարհայեացքի ձեւաւորման վրայ մեծ ազդեցութիւն թողած Դոստոեւսկուց, եւ առաջին հերթին՝ հոգեւոր իրականութեան նիւթականացմամբ: Իսկ առանց հոգեւոր իրականութեան ըմբռնման՝ հնարաւոր չէ գնահատել Դոստոեւսկու իրական մեծութիւնն ու նշանակութիւնը, եւ այս իրողութիւնն է նաեւ, որ Օշականին հեռացնում է Դոստոեւսկուց: Մարդու հոգեկան աշխարհի մթին կողմերի հանդէպ Դոստոեւսկուց իւրացրած հետաքրքրութեամբ ու սեւեռուն պրպտումներով հանդերձ՝ Օշականի պատումը հարում է «գիտակցութեան հոսքին», թէեւ «Ծակ-Պտուկ»-ում աւելի պակաս, քան «Մնացորդաց»-ում: Այնուամենայնիւ օշականեան պատումը անհատական է (սուբյեկտիւ), եւ պատահական չէ, որ Դոստոեւսկուց ու Ֆրոյդից բացի՝ «Վկայութիւններ»-ում ամէնից շատ յիշատակուող անունները Պրոլստը եւ Զոյսն են: Ըստ էութեան, առաջին հայեացքից, ինչպէս Գ. Գազդանովն է ուղղակի նկատում, Դոստոեւսկու եւ Պրոլստի միջեւ «ընդհանուր ոչինչ չկայ»⁸: Վ. Կիրպոտինն իրաւացիօրէն Դոստոեւսկուն Զոյսից ու Պրոլստից տարբերակող էական առանձնայատկութիւնը հոգեբանականութիւնն էր համարում. «Ի տարբերութիւն Պրոլստի ու Զոյսի դեկադենտական հոգեբանականութեան՝ Դոստոեւսկու հոգեբանականութիւնը նրա լաւագոյն գործերում ոչ թէ սուբյեկտիւ է, այլ իրապաշտական»⁹: Յ. Օշականի պարագան մի փոքր այլ է. «Ծակ-Պտուկը» վէպում մասնաւորապէս, որոշակի իրապաշտութեամբ հանդերձ, հոգեբանականութիւնն անհատական-հեղինակային է, այսինքն՝ հեղինակն ինքն է փորձում անթաքոյց կերպով թափանցել ու

⁷ М. В. Загидуллина, Гиперболизация страстей и страданий, <https://fedordostoevsky.ru/research/aesthetics-poetics/139/>

⁸ Г. Газданов, Достоевский и Пруст, Собрание сочинений в 5 томах, т. 4, Москва, 2009, с. 416.

⁹ В. Кирпотин, Достоевский, Москва, 1947, с. 64.

պեղել իր հերոսների հոգեկան անդունդները: Պատումն առաջ մղողը հեղինակային մենախօսութիւնն է: Օշականի աշխարհը, Մ. Բախտինի՝ Տոլստոյի կապակցութեամբ ասուած խօսքերով, «միաձոյլ մենախօսական» է, «հերոսի խօսքը պարփակուած է նրա մասին հեղինակային խօսքի ամուր շրջանակում»¹⁰: Եւ եթէ Դոստոեւսկու հերոսի կապակցութեամբ կիրառելի է «հերոսի ամենակու գիտակցութիւն»¹¹, ապա Օշականի պարագայում կարելի է կիրառել հեղինակի «ամենակու գիտակցութիւն» բնորոշումը:

Սա, իր հերթին, տանում է ոճապաշտութեան, եւ, անշուշտ, Օշականը ոճապաշտ հեղինակ է, ինչպէս Մ. Պրուստն ու Զ. Զոյսը, ինչպէս «գիտակցութեան հոսքով» ստեղծուած գրականութիւնն առհասարակ, մինչդեռ Ֆ. Դոստոեւսկին «բազմաոճ կամ անոճ»¹² գրող է, եւ դա էր պատճառը, որ ոճապաշտ եւ գրականութեանն առաջին հերթին ոճական պահանջ ներկայացնող Վ. Նաբօկովն ուղղակի չէր հասկանում Դոստոեւսկու նշանակութիւնը¹³: Էական մի ընդհանրութիւն Դոստոեւսկու եւ Զոյսի ու Պրուստի արձակի միջեւ, այնուամենայնիւ, գոյութիւն ունի: Տոլստոյը չի թաքնում՝ որպէս հեղինակ, իսկ «գիտակցութեան հոսքի» խնդիրներից մէկն անհատական պատումի մէջ հեղինակային ներկայութիւնը նուազագոյնի հասցնելն է, արդիւնք, որ Դոստոեւսկուն, ի տարբերութիւն նախորդ եւ տասնիններորդ դարի հեղինակների, հէնց առարկայական (օբյեկտիւ) պատումով է յաջողում հասնել: Այնինչ «գիտակցութեան հոսքի» կիրառմամբ հանդերձ՝ Օշականը՝ որպէս հեղինակ, չի թաքնում իր հերոսների գիտակցութեան մէջ, շարունակ մեկնաբանում է գործողութիւնը, վերլուծում հերոսների արարքներն ու դրանց թաքնուած, անգիտակցական կամ ենթագիտակցական դրդապատճառներն ու շարժառիթները, նոյնիսկ շարժումների մէջ մատնանշում անգիտակցականն ու ենթագիտակցականը, ասոյթային ձեւակերպումներ, ընդհանրացումներ ու դատողութիւններ անում կեանքի, հոգեբանութեան, ցեղային խառնուածքի ու ամենատարբեր երեւոյթների վերաբերեալ՝ պատճառաբանելով, թէ «մտքի բոլոր գործողութիւնները նախնական ու թերի են գեղացիին մէջ»¹⁴, փորձում աւելի իմաստուն լինել, քան իր հերոսները, իր

¹⁰ Մ. Բախտին, Դոստոեւսկու պօէտիկայի խնդիրները, Ստեփանակերտ, 2012, էջ 70:

¹¹ Անդ, էջ 62:

¹² Անդ, էջ 20:

¹³ Տէս В. НАБОВОКОВ, Федор Достоевский, «Лекции о русской литературе», Санкт-Петербург, 2021, էջ 166:

¹⁴ Յ. Օշական, Ծակ-Պտուկը, Անթիլիաս, 1996, էջ 79:

ներկայութիւնը որպէս հեղինակ ցոյց տալիս՝ փոխադրելով հերոսների մտածումներն ու զգացմունքները յղկուած թեւաւոր ձեւակերպումների, թէեւ իր հերոսների հոգու «վրդովիչ անդունդները» թափանցող ամենատես հեղինակն այս կերպ զանգուածային անգիտակցականը քննելու խնդիր է կարծես լուծում, քանի որ այնտեղ, ուր նիրհում է անհատական գիտակցութիւնը, գործում է զանգուածայինը, իսկ Յ. Օշականը, Զոյսի օրինակով, ցեղային ոգին պեղելու խնդիր ունէր, եւ հայ գրականութեան մէջ ազգային ոգու խորքերը նրա պէս ոչ ոք գուցէ չի էլ թափանցել, ինչպէս ռուսական ոգու խորքերը պեղելու հարցում անգերազանցելի է մնում Յ. Դոստոեւսկին: Բայց Դոստոեւսկու լաւագոյն հերոսներն իրենք են սեփական գիտակցութեամբ պեղում ու դուրս բերում այն ամէնը, ինչ թաքնուած է սեփական հոգու խորխորատներում. Դոստոեւսկուն հետաքրքրում էր ոչ թէ մարդու ենթագիտակցականն ինքնին, ինչպէս ընկալում են նրան Զ. Ֆրոյդն ու Յ. Օշականը, այլ եւնթագիտակցութեան գիտակցուածութեան աստիճանը, այլ կերպ ասած, մարդը Դոստոեւսկուն հետաքրքրում էր ինքնաճանաչման, ինքնագիտակցութեան, Աստծուն մօտենալու եւ Աստծուց հեռանալու տեսանկիւնից: Եւ այս ամէնից զատ՝ Օշականի վէպի (վէպերի) մենախօսական (հոմոֆոնիկ) բնոյթը հակադիր է Դոստոեւսկու վէպերի բազմաձայն (պոլիֆոնիկ), երկխօսական բնոյթին: Շատ յստակ է Օշականի խնդրադրումը՝ պատումի ոճի իմաստով Պրոստի եւ Զոյսի, իսկ մարդկային հոգու «վրդովիչ անդունդները»՝ անգիտակցականի ու ենթագիտակցականի թաքնուած շերտերը պեղելու իմաստով Դոստոեւսկու սխրանքը կրկնել:

Այս հակադրութիւններով հանդերձ՝ Օշականը կրում է նաեւ Դոստոեւսկու ոճի եւ պատկերամտածողութեան որոշակի ազդեցութիւնը: Դոստոեւսկու ոճին նուիրուած ուսումնասիրութեան հեղինակը «Լոյսը եւ ստուերը Դոստոեւսկու բնապատկերում» գլխում կարեւոր մի նկատում ունի. «Լոյսի պայքարը շրջապատի խաւարի դէմ՝ ահա Դոստոեւսկու վաղ շրջանի վիպակներում՝ ներքին տարածքներում, լոյսի ու ստուերի յարաբերակցութեան գլխաւոր մօտիւր»¹⁵: Օշականի վէպերում եւս, ըստ ամենայնի, եթէ ոչ Դոստոեւսկու վաղ շրջանի վիպակների ազդեցութեամբ, ապա խիստ նմանութեամբ, նկատում է լոյսի եւ ստուերի յարաբերակցման ու խաղի կիրառման նոյն սկզբունքը:

¹⁵ Н. М. Чирков, О стиле Достоевского, Москва, 1964, с. 103.

Օշականը մշտապես նկատում, շեշտում է լոյսի ու ստուերի առկայությունն ու սահմանները տներում, որ նա անուանում է «մշտաստուեր», եւ ամենակարեւորը՝ լոյսի ու ստուերի յարաբերակցումը բնապատկերային- նկարագրական մանրամասնությունից յարաճում է պատկերային մօտիւի, ինչպէս Դօստոեւսկու վիպակներում, եւ ինչպէս Դօստոեւսկու վիպակներում՝ Օշականի երկերում եւս լոյսը մտքի, ստուերը մարդկային միջին կողմերի պատկերումն է։ Այսպէս, Յ. Օշականն իր հերոսների մտային առկայծումների, գիտակցութեան յստակեցումների մասին խօսելիս լոյսի կամ արեւի փոխաբերությունն է գործածում. «Մէկէն լոյսը ինկաւ մտքին մէջ»¹⁶։ Իսկ հոգեվիճակների, (օրինակ մենութեան) վերաբերեալ՝ ստուերը կամ ստուեր ցուցող այլ բառ։ Ահա մի պատկեր «Ծակ Պտուկ» վէպից. «Բակը։ Խոնաւ։ Դէպի խորերը ան կը մութնաւ բոլորովին։ Ամառ թէ ձմեռ, ան լեցուն էր տխուր ու սեւ հոտով մը, արեւ չինկած տեղերուն գոռ չորտմութիւնը։ Տունին շինուած օրէն արեւը դադրեր էր հոնկէ։ Ամրան խիստ տաքերուն անգամ այդ հոտը չէր հալածուեր։ Այդ առտու, անիկա կճում բերաւ տղուն։ Աշնան յառաջացած օրերն էին ու լոյսը դժուար կը տաքնար։ Յուրաքանչէր կը դպէր նոյնիսկ առողջներում։ Բակը։ Բայց պաղէն աւելի, որ մտած էր արդէն իր մորթէն ներս, Թումաս կը զգար, ու ասիկա՝ աւելի ուժգնօրէն, ընտանի, փնտռուած, ստուերոտ այդ մենութիւնը, որուն մէջ ան ինքզինքը պաշտպանուած գիտէր ուրիշներուն նայուածքէն։ Հիւժախտաւորները կը տառապին լոյսէն, ինչպէս նայուածքէն։ Հոս, գոհ էր, երջանիկ էր անիկա, գրեթէ մանկական միամտութեամբ մը, այդ ահագին տունին մէջ, Նազիկին հետ միմիայն ըլլալուն»¹⁷։

Օշականի աշխարհը բաժանուած է լոյսի եւ ստուերի. բոլոր հոգեկան երեւոյթներն ունեն իրենց ստուերները, իսկ մտքից ճառագող լոյսը հագուադէպ է, որ թափանցում է այդ միջին աշխարհը, ինչպէս տներից ներս։ Սա նշանակում է, որ արտաքին աշխարհում նկարագրող լոյսն ու ստուերը, բնապատկերի լոյսն ու ստուերը Օշականի աշխարհում հոգեւոր իրողութիւնների «արտաքնացումներ» են («ստուերը, իբր անոր գեղեցկութեան արտաքնացում»¹⁸)։

¹⁶ Յ. Օշական, նշ. աշխ., էջ 82։

¹⁷ Անդ, էջ 10—11։

¹⁸ Անդ, էջ 29։

Լոյսի ու ստուերի պատկերի հետ են առնչում նաեւ կարմիրն ու սեւը՝ կարմիրի հետ կրակը, արինը, կիրքը, որին յաջորդում են սեւը եւ մահը, իսկ Օշականի վէպում մահը միշտ սեռային կրքի հատուցումն է։ Օշականին հետաքրքրող մղումները կիրքը եւ մահն են, մեղքը եւ ոճիրը եւ մարդուն ոճրագործութեան մղող միջին բնազդները։ Նա խորապէս փորձում է զննել մարդուն մեղքի եւ ոճրի դրդող պատճառները։ Օշականի հերոսներն ապրում են իրենց բնազդների եւ ենթագիտակցութեան աշխարհում։ «Ծակ-Պտուկը» վէպում գրեթէ էջ չկայ, որում «մեղք» ու «ոճիր» հասկացութիւնները չեն կրկնւում, թէեւ նոր երանգաւորմամբ՝ ընդհուպ մինչեւ իւրօրինակ մեղա-աշխարհագրութեան կերտում։ Ոճիրը, օրինակ, բնութեան մէջ կիրճի ձեւով է արտայայտւում (չէ՞ որ, իսկապէս, մեղքն իշուածք է, որի մէջ գայթում են)։

Դոստոեւսկու հերոսները եւս ունեն մեղքի իրենց ընկալումը. Մարմելադովն օրինակ գիտակցում կամ մեղք է վերագրում ինքն իրեն, պրպտում իր ներսն ու տառապում սեփական հեշտասիրութիւնից ու թուլութիւնից. յամենայն դէպս Դոստոեւսկու հերոսները փորփրում են իրենց «հոգու դժոխքները» (Յ. Օշականի ձեւակերպումը), բայց ամենակարեւորը՝ ինքնապեղումից բացի՝ նրանց բնորոշ է քրիստոնէութեան մեծագոյն առաքինութիւններից մէկը՝ անձնագոհութիւնը, ինքնագոհումը, որ նրանց դարձնում է սեփական «հոգու դժոխքում» մարդկութեան համար տառապող անգոր էակներ, որ կ'ամ ծաղրւում են, ինչպէս Միշկինը, կ'ամ դարձի գալիս՝ անցնելով ոճրագործութեան դժոխքի միջով, ինչպէս Ռասկոլնիկովը։

Օշականի հերոսներն այդ գիտակցականութիւնը չունեն. հեղինակն ինքն է քննում մեղքն ու ոճիրը հաւաքական անգիտակցականի դրսեւորումներում։ Ինքնաճանաչողութիւնը խորթ է նրանց. նրանք ոճիրը գործելիս Աստծու անունն են տալիս ու ինքնագոհաբերութեան փոխարէն յանդգնում պատժել ու զոհաբերել այլոց։ Դոստոեւսկու հերոսների դէպքում մենք գործ ունենք մարդկային հոգու մթութեան մէջ թափանցող գիտակցական ճառագոյնների հետ, Օշականի հերոսներն ապրում են խաւարում։ Եւ դրա համար էլ տառապում են «աստեմակամը չհասկացած»՝ «անդենականին»-ին պատրաստուելու մտքից¹⁹։ Դոստոեւսկու հերոսները որոնում են Աստծուն եւ պատրաստուում են «անդենական»-ին՝

¹⁹ Անդ, էջ 102։

կեանքի օրօք մերձենալով Աստծուն ու մահուան առեղծուածին՝ իւրօրինակ կերպով հետեւելով Քրիստոսին՝ կեանքի օրօք դժոխք իջնելու օրինակին: Նրանց համար, ըստ էութեան, կեանքը մահուան նախապատրաստութիւն է, բայց այն հոգեւոր իմաստով, որ պատկերացնում էր էրազմ Ռոտերդամցին կամ Դոստոեւսկուն յաջորդած քրիստոնէական գոյապաշտութեան հեղինակները: Տարբերութիւնն այն է, որ Օշականի հերոսները գործում ու ապրում են այնպէս, ասես չեն հաւատում ո՛չ հոգուն, ո՛չ յետմահու կեանքին եւ ոչ էլ կեանքից յետոյ գիտակցութեան որեւէ կերպի գոյութեանը, մինչդեռ Դոստոեւսկու հերոսներն ապրում են այնպէս, ասես համոզուած են, որ կեանքից յետոյ գոյութեան այլ կերպ կայ: Այստեղ է, որ ոճրի ու պատժի հայեցակերպը Օշականի աշխարհայեացքում էապէս տարբերում է Դոստոեւսկու հայեցակերպից: Օշականի հերոսները, որ աւելի շատ առաջնորդում են մարդկային մթին ու յախուռն բնազդներով, տարերային զգացմունքներով, ընդ որում՝ տարտամ գիտակցելով դրանք, դատապարտուած են ապրել պատուի, մեղքի, ոճիրի, սեփական ձեռքով այլոց պատժելու իրաւասութեան, պատժի կերպի զանգուածային ու անառարկելի պատկերացումների շրջանակներում: Պատիժը, ըստ Դոստոեւսկու ընկալման, այն հատուցումն է, որ ոչ թէ մարդն է մարդու նկատմամբ իրագործում, այլ տրւում է մարդուն դարձի բերելու համար. ահա թէ ինչու Ռասկոլնիկովն իր ոճիրի միջոցով իսկապէս մերձենում է Աստծուն, պատիժը դառնում է աստուածային բարեգթութիւն:

Օշականի աշխարհում կայ եւ քրիստոնէութիւն եւ աղօթք, բայց նրա հերոսներն ասես աղօթում կամ Քրիստոսին յիշատակում են հաստատելու համար իրենց անհաւատութիւնը: Ահա այն տեսարանը, երբ պառաները Նազիկին, մեղսաւոր յղիութիւնից որովայնը պարպելու համար, ծանր պարկերով բեռնած, տանում են լեռներ՝ դէպի «մեղքի ընդարձակուող հորիզոն» ու աղօթում, իսկ նա, որ առանց հաշիւի էր տուել իր կուսութիւնը, չէր հասկանում, թէ ինչու պիտի աղօթի. «Հապա Աստուածամայրը, որ իրենց պէս անցած էր զաւկի ու մահուան ցաւերէն: Հապա դրախտը: Այս ամէնը ձեռքիդ պատրաստ սեղանի մը պէս համով, պառաւին շրթներուն վրայ, չէին տկարանար, երբ կը թափանցէին Նազիկին մէջ: Վասնզի աղջիկներուն համար անհասկանալի է երկինքը: Անոնք կը վախնան, կ'երազէն, բայց իրենց երազին թեւերը մեղրամոմէ (ընդգծումը մերն է, զուգորդելու համար Իկարոսի հետ) շինուած են ու միշտ զա-

նոնք գետին, անկողին կը ձգեն: Զերմեռանդութիւնը սեռային վիճակ է անոնց մոտ»²⁰: Օշականի աշխարհում մարդիկ յիշատակում են Աստուածամօրն ու Քրիստոսին եւ շարունակում ապրել պատուի, մեղքի, յանցանքի մասին զանգուածային ու անգիտակցական պատկերացումների շրջանակներում, որ ոչ ոք չի վիճարկում՝ անձնատուր միին բնազդներին ու զգացմունքներին՝ ասես հլու եւ հնազանդ զգացմունքներ ուղարկող հեթանոս աստուածներին, որ այդ կերպ դեռ շարունակում են վճռել մարդկային ճակատագրերը:

РЕЗЮМЕ

В статье говорится об особенностях влияния Ф. М. Достоевского на мировоззрение А. Ошакана и в частности на роман «Цак Птук». Затрагивается мотив соотношения света и тени, тему преступления и наказания, полифонический характер романов Достоевского и «гомофонный» характер романа Ошакана. Достоевский оказал влияние на Ошакана посредством психоаналитического толкования, а Фрейд сам заметно отделился от значительно повлиявшего на формирование его мировоззрения Достоевского, и в первую очередь, материализацией духовной действительности. Ошакан, следуя Достоевскому, пробует углубиться во внутренний мир своих героев и понять подсознательные и бессознательные мотивы человеческих действий, тогда как герои Достоевского сами, своим собственным сознанием выводят все то, что скрывается в безднах их собственных душ. Иначе говоря, Ошакан интересуется коллективное бессознательное и подсознательное, как таковое, а Достоевского, осознанность подсознательного и человек с точки зрения самопознания и познание Бога.

SUMMARY

The article talks about the peculiarities of the influence of F. M. Dostoevsky on the worldview of A. Oshakan and, in particular, on the novel “Tsak Ptuk”. It touches upon the motif of the relation of light and shadow, the theme of crime and pun-

²⁰ Անդ, էջ 103:

ishment, the polyphonic nature of Dostoevsky's novels and the homophonic nature of Oshakan's novels. Dostoevsky influenced Oshakan through his psychoanalytic interpretation, while Freud markedly distanced himself from Dostoevsky, who had greatly influenced the formation of his worldview, and primarily through the materialization of spiritual reality. Oshakan, following Dostoyevsky, tries to delve into the inner world of his characters and understand the subconscious and unconscious motives of human actions, while Dostoyevsky's characters themselves, with their own consciousness, show everything that is hidden in the depths of their own soul. In other words, Oshakan is interested in the unconscious and in the subconscious as such, while Dostoevsky is interested in the consciousness of the subconscious and the self-awareness of human beings moving near to or far from God.

